

NOVICA VUJOVIĆ

ZAKONSKI OSNOV I FILOLOŠKA ARGUMENTACIJA U PRILOG ZAŠTITI CRNOGORSKIH GOVORA

COBISS: 1.02

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.30.1.07](https://doi.org/10.3986/JZ.30.1.07)

Pravna podloga in filološka argumentacija za zaščito črnogorskih narečij

Črnogorska narečja so med najboljše preučeni v slovanskem svetu. Črnogorska filologija je potrdila jezikovno in kulturno vrednost mikronarečnih območij in avtentičnih stvaritev tradicionalne kulture ne le za znanost, ampak tudi za celotno črnogorsko kulturo. Naravno nadaljevanje dosedanjih aktivnosti naj bi bila pravna zaščita črnogorskih dialektov kot nesovne kulturne dobrine. Analiza, ki smo jo opravili je pokazala da obstoječi zakonski okvir daje dober temelj za zaščito črnogorskih dialektov ob multidisciplinarnem sodelovanju filološke stroke, državnih ustanov in delavcev v kulturi.

Ključne besede: črnogorska narečja, črnogorska filologija, pravo, nesovna kulturna dediščina

The Legal Basis and Philological Argumentation for Protecting Montenegrin Dialects

Montenegrin dialects are among the most thoroughly studied dialects in the Slavic world. Montenegrin philology has confirmed the linguistic and cultural value of micro-dialect areas and authentic creations of traditional culture not only for scholarship, but also for Montenegrin culture as a whole. A natural continuation of activities to date should be the legal protection of Montenegrin dialects as intangible cultural assets. The analysis conducted in this study shows that the current legal framework provides a good basis for protecting Montenegrin dialects through multidisciplinary collaboration of philology, national institutions, and those involved in cultural activities.

Keywords: Montenegrin dialects, Montenegrin philology, law, intangible cultural heritage

1 Uvod

Posveje jasno da u montenegistici postoji precizna literatura kojom se i terminološki i teorijski i na građi iz konkretnih crnogorskih govora u mnogom pogledu zaokružuju pitanja crnogorske dijalektologije (Krivokapić – Drašković 2021).¹ Na

Novica Vujović ■ Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje ■ novica.vujovic@fcjk.me
 ■ <https://orcid.org/0000-0003-4528-6287>

- 1 Nesumnjivo je golem značaj ove bibliografije. Zahvaljujući njezinim registrima radova, člana, polemika, monografija, autora itd. koji su razvrstani u 13437 jedinica, na gotovo 1000 stranica, na jednome mjestu našla se baza dragocjena svakome domaćem i inostranom kolegi, bez obzira na to bavi li se jezičkim problemima u dijahroniji ili sinhoniji, jezičkom politikom ili statusom crnogorskoga jezika, raznim segmentima jezika crnogorskih pisaca itd.

red je došlo pitanje zakonskih uslova, zakonskoga definisanja te pravila koja u domenu nematerijalne kulturne baštine važe u Crnoj Gori. Kao i u drugim oblastima čovjekova rada i života, i kulturna baština je u pravnoj terminologiji jasno definisana, posebnim zakonima i pravilnicima se vodi pouzdana evidencija o broju i stepenu očuvanosti, nadležnostima, uslovima korišćenja itd. Budući da mi na ovome mjestu operišemo pojmom *nematerijalna kulturna dobra* sasvim konkretno naglašavamo da »prihvatanjem pojma kulturne baštine, na vrlo jasan način dolazi do izražaja suvremeno shvaćanje da, pored tradicionalne zaštite spomenika kulture, treba također zaštititi i očuvati određene tradicije, vještine, običaje i rituale« (Šošić 2014: 841). Iskustvo je pokazalo da u bogatoj literaturi onih kojima je to primarna struka nema potpune usaglašenosti kad je riječ o terminima, njihovu sadržaju i dafinisanju, pa o tome čitamo kod antropološkinje Milice Nikolić, inače u ovim poslovima kod nas u dužem nizu godina s vrlo zapaženim rezultatima. Pouzdanost se njezinih sudova temelji na dobrome poznavanju teoretskih i praktičnih stanovišta, uvidu u dosadašnja postignuća crnogorskih institucija u saradnji s UNESCO-om, poznavanju domaće i inostrane literature, zbog čega je vrijedno upućivati na njezine popise korišćene literature. Antropološkinja Nikolić veli:

definicije kulturnog nasljeđa koja ne postoji kao opštepriznata, što jasno ukazuje na način na koji se termin mijenjao tokom evolucije međunarodnih, a zatim i nacionalnih/lokalnih standarda u ovoj oblasti. Neki termin, poput »nematerijalnog nasljeđa«, »kulturnog pejzaža«, »industrijskog nasljeđa« relativno su novi, u smislu njihove formalizacije, iako označavaju segmente nasljeđa koji su i ranije bili prepoznati po svojim kulturnim vrijednostima, samo nijesu dobijali adekvatan naziv ili neophodnu pažnju, na način na koji je danas dobijaju (Nikolić 2019: 48).

Razgranatost mreže aktivnosti koje proizlaze iz same činjenice evidentiranja i zakonske zaštite datoga kulturnog dobra sudionike ovih aktivnosti (a njih je svakako puno, počev od prosvjete, đe vidimo da je mnogo prostora ostavljeno učenicima i nastavnicima u nastavnim i vannastavnim aktivnostima, zatim su tu kulturnoumjetnička društva, NVO sektor, lokalne zajednice, turističke organizacije, mediji, privrednici kroz marketing i dizajn svojih proizvoda i kompanija, umjetnici, razni posvećenici zavičajaju) – svi su, dakle, oni usmjereni na administrativne i formalne zakonske obaveze pri izradi projekata kojim bi učvršćivali svijest o vrijednosti ovoga dijela naše kulture, afirmisali i podsticali interes za nju na svim nivoima crnogorske zajednice.²

2 O bogatome iskustvu i već zatemeljenoj tradiciji u domenu očuvanja i afirmacije nematerijalne kulturne baštine kroz aktivnosti kulturnoumjetničkih društava i praktične izrade i realizacije projekata u zadarskome području vidi više u radu Marka Brkljačića (Brkljačić 2020). Osobito bi se moglo istaknuti autorovo bavljenje raznovrsnim programima čiji sadržaji afirmišu kulturu i tradiciju Zadarske županije.

2 RASPRAVA

Nekolike pojedinosti posebno ćemo eksplicirati. Naša je namjera da istaknemo kako ne treba zanemariti ulogu jezičkih elemenata u zanatskome privređivanju, registraciji poljoprivrednih gazdinstava, reklamiranju njihovih poljoprivrednih proizvoda i mnogim sličnim aktivnostima koje su u ekspanziji posljednjih godina. Ističemo ovo takođe s aspekta poštovanja autentične leksike datoga kraja. Niko, razumije se, nije dužan da pita filologa za izbor leksema na reklamnim materijalima njegovih proizvoda, ali nije bez osnova mišljenje da ako se neki proizvod registruje kao autentičan proizvod nekoga crnogorskog područja da se i imenuje prema tradicionalnom nazivu datoga kraja. Primjera je u crnogorskome iskustvu u novije vrijeme više, npr. *nar* (umjesto *šipak*), *šaran* (umjesto *krap*), *žalfija* (umjesto *pelim*) i tako redom. Naučno se tim aspektom crnogorskoga narodnog nazivlja zanimao biolog-botaničar Vukić Pulević, na više mjesta i u različitim prilikama, razumije se, a ovo je samo jedan ilustrativan primjer:

U tradicionalnoj crnogorskoj poljoprivedi, i u crnogorskome jeziku, fitonimi *pipun* i *dinja* imali su jasan floristički identitet. Pipun je narodni naziv za vrstu *Cucumis melo* L. (fam. Cucurbitaceae), a (...) naziv potiče od latinskoga pepone i talijanskoga popone (= melone). Naziv dinja u Crnoj Gori isključivo se odnosi na vrstu *Citrullus vulgaris* Chrad. (fam. Cucurbitaceae). Kao svjedočanstvo o tome fitonimu ostali su brojni toponimi tipa Dinjak i Dinjište. Vremenom je u crnogorski jezik uvezen naziv *lubenica*, a prvobitno ime dinja zadržano je samo u predjelima đe se ta biljka uzgaja (Zeta, Bjelopavlići i dr.), ili ga izgovaraju starije osobe koje su to ime zadržale u memoriji, kao uspomenu. U najnovije vrijeme došlo je do još jedne zamjene koja izaziva velike nedoumice i zabune u govornoj i pisanoj komunikaciji. Umjesto imena pipun sve više se odomaćuje i uvezeni fitonim dinja, i to u svim komunikacijama: u svakodnevnome govoru, medijima, udžbenicima, trgovini i dr. Tako umjesto nekadašnjih pipun i dinja, sad preovladava dinja i lubenica (Pulević 2012: 300–301).

Nadalje, česta su u javnim nastupima u formi poštovanja navodno pravilnog jezika opiranja crnogorskome jeziku i njih recentna literatura tretira kao ostatke tradicionalističkoga gledanja na pitanje crnogorskoga jezika i svaku afirmaciju njegova imena i identiteta. Produžavaju se tragovi te ideologije, nažalost, i danas kroz djelovanje raznih političkih organizacija i nekih medija, pa se na njihovome udaru nerijetko nađu čak i primjeri iz sfere privrede i marketinga u privredi. Za primjer koji ovo slikovito potvrđuje možemo negativnu kampanju prema jednome privatnom preduzeću zbog odluke da se na etiketi njihovih proizvoda nađe i grafem iz zvanične crnogorske norme: *ś* (a upotrijebljen je bio u formi: *kiśelo mlijeko*). U ovome primjeru, dakle, negativnom kampanjom protiv službeno potvrđene jezičke norme imamo kršenje crnogorskoga Ustava te elementarnih ljudskih prava onih koji su se opredijelili za tu jezičku normu. Nesreća je, međutim, veća zbog toga što oni koji takve kampanje pokreću svojim čitaocima prikrivaju da sve naše dijalektološke studije, sva građa u crnogorskoj dijalekatskoj leksikografiji i, što je još i bitnije,

savremeni crnogorski jezik u svim idiomima – oblik *kišelo mlijeko* potvrđuju kao opštercnogorski isključivo u liku koji je to privredno društvo i odabralo za svoju etiketu. U konkretnome slučaju, i inače, motivi su za otpor crnogorskome jeziku izvannaučni.³ Vrijedan komparativni uzor prema kojemu bi se nadležni za kulturnu i jezičku politiku u crnogorskome društvu mogli rukovoditi jeste primjer Slovenije, jezičke zajednice i države s relativno malim brojem govornika, koja nema dilemu u pogledu predstavljanja varijantnih izgovora svojega jezika.⁴

Skreće pažnju činjenica da se u sferi međunarodnoga prava ova problematika pojmovno-terminološki i zakonski tokom XX vijeka uspješno definiše i razrađuje s aspekta nacionalne kulture kojoj pripada, ali i uopšte kulture savremenoga čovječanstva.⁵

Jedan od osnovnih dokumenata od kojega nacionalne kulture i vlade država polaze u definisanju, zaštiti i međunarodnoj afirmaciji kulturnih dobara te izradi nacionalnih dokumenata jeste Konvencija UNESCO-a o zaštiti nematerijalne kulturne baštine koja je usvojena 2003. godine.⁶

Skupština Crne Gore Zakon o zaštiti kulturnih dobara donijela je 27. jula 2010. – *Sl. list Crne Gore*, br. 49/10 od 13. 08. 2010 – (Zakon 2010).

Članom 2 ovoga Zakona definisano je kulturno dobro, pa se pod njim podrazumijeva: »svako nepokretno, pokretno i nematerijalno dobro za koje je, u skladu sa ovim zakonom, utvrđeno da je od trajnog istorijskog, umjetničkog, naučnog, arheološkog, arhitektonskog, antropološkog, tehničkog ili drugog društvenog značaja« (Zakon 2010). Istim se zakonom propisuje zaštita⁷ kulturnih dobara, kao i

3 Prilažemo i link za portal *IN4S* na kojemu se kroz tekst o reklamama proizvoda na neprimjeren način piše o crnogorskoj jezičkoj normi i jezikoslovcu Adnanu Čirgiću kao jednome od najzaslužnijih iz poslova na pravopisu i gramatici: <https://www.in4s.net/za-zaobici-mljekara-nika-promovise-cirglicu/> (pristupljeno 15. januar 2023).

4 Dragocjen primjer za komparativne analize nalazimo na etiketama proizvoda Pomurske mlekarne (Prekomurje, Slovenija) *Lejko mlejko* (dato, dakle, u dijalekatskom liku, dok bi to što je prekmurskom govoru u standardnome slovenačkom jeziku bilo *Lahko mleko* 'lako mlijeko').

5 Ambicije ovoga rada nijesu da se na ovim pojedinostima detaljnije zadržavamo, no za više informacija vrijedi uputiti na Šošić 2014. Autor Šošić u članku govori o Haškoj konvenciji za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba iz 1954, raznim konvencijama donešenim pod okriljem UNESCO-a, a osobito o konceptu kulturne baštine čovječanstva i brige o njoj na različitim poljima.

6 U to vrijeme Vlada Crne Gore relativno je brzo reagovala: Crna Gora je potpisnica UNESCO Konvencije, odnosno država je ratifikovala tu Konvenciju (*Službeni list Crne Gore*, br. 49/10, 40/11, 44/17 i 18/19) i učestvuje u njezinoj implementaciji, a na tu i druge konvencije i međunarodna dokumenta o kulturnim dobrima odgovorila je formiranjem i radnih tijela koja su dobila u zadatak da se o toj problematici staraju.

7 Na važnost zaštite i multidisciplinarnost u procesu koji znači zaštita treba posebno ukazati. Crnogorski je zakon to prepoznao i definisao, no ovde bismo pozornost kad je o tim poslovima riječ potcrtali i mišljenjem izvedenim na temelju konkretnih iskustava kolega u Hrvatskoj. »Uloga etnologa je i upozoriti na neprimjerenu upotrebu tradicije u one svrhe koje bi mogle dovesti do njene degradacije i u konačnici do uništenja. Sa stanovišta konzervatorske struke, važno bi bilo da etnolozi što više rade na osvještavanju nositelja nematerijalne baštine jer nositelji u današnje

ciljevi te zaštite. S pravom se svakako u literaturi i razmišljanjima o ovome problemu drži da su pri koncipiranju i registra dobara, i načina zaštite, i projekata afirmacije ove pojedinosti u suštini svojoj značajne ne samo za užu zajednicu koja se služi idiomom koji se štiti, ili je na tim mikrodijalekatskim odlikama nastalo dato nematerijalno dobro, već ono ima značaj za crnogorsku kulturu u cjelini, ali i za projekte i istraživanja u regionalnim okvirima, osobito kad govorimo o takozvanim jezičkim i kulturnim interferencijama.

Uzmu li se u obzir ciljevi zaštite ponaosob vidljivo je da se po svakome kriterijumu filološka argumentacija višestruko da upotrijebiti za postavljeni cilj. Bez temeljnih lingvističkih analiza, popisane građe od informatora s terena čiju će autentičnost potvrditi filolozi, obrade u dijalektološkim monografijama i dijalekatskim rječnicima – ovaj segment crnogorske kulturne baštine ne može biti zaštićen u »autentičnom obliku« (Zakon 2010: član 4), a to znači da se bez učešća filološke struke ne može raditi na očuvanju »njihovog integriteta« (Zakon 2010: član 4). Takođe, bez suda montenegrista u domenu dijalekatskih materijala s prostora crnogorskoga jezika ne može se meritorno odraditi »sprječavanje radnji i aktivnosti kojima se može promijeniti izgled, svojstvo, osobenost, značenje ili značaj kulturnog dobra« (Zakon 2010: član 4). Tako postavljeni ciljevi zaštite u kontinuitetu traže prisustvo pouzdane lingvističke literature. Poznato je, međutim, da ima i drukčijih primjera, pa ilustracije radi navodimo slučaj opisa govora Paštrovića (Jovanović 2005) za koju se s obzirom na sumnju u postupak odabira adekvatnih informatora smatra da ponuđenom analizom u nekim pojedinostima nije dala upotrebljive nalaze (Čirgić 2020: 22), što se, da to i istaknemo, u proceduri zakonske zaštite tako obrađenoga govora mora uzeti u obzir da bi se te greške otklonile. Zbog neautentične slike koju dijalektolog u istraživačkome procesu daje, za kakvu postoji sumnja u rečenome Jovanovićevu radu, ali i nekih drugih autora za druga područja, moraju se, kako je svima poznato, pažljivo birati literatura i stručne komisije koje će na temelju pouzdane građe pisati referate o zaštiti datoga govora ili nematerijalnoga dobra što je na tom idiomu nastalo. Nijesu, takođe, rijetki primjeri da dijalektolog ili onomastičar odlično odradi posao na terenu, ali oni koji opremaju knjigu ili tekst u časopisu pri izradi karte opisanoga terena pogrešno unesu primjere. Jedan je takav primjer rad Petrović 1966 u kojemu se pouzdano daje građa, kao i inače kad je riječ o građi, u radovima toga dijalektologa, ali se na karti koja prati tekst, i koju je vjerovatno radio neko drugi, nalaze likovi kojih nema u rječniku: umjesto *Šenokos*, za koji autor daje više potvrda, na karti je *Sjenokos* itd. Govori crnogorskoga jezika, međutim, u mnogim su svojim segmentima

---

vrijeme trebaju izgraditi odnos prema svojoj baštini koji bi im omogućio daljnje prenošenje znanja i vještina stečenih u prošlosti, kritički stav prema negativnim utjecajima na baštinu i mogućnost odlučivanja o daljnjem tijeku očuvanja svoje baštine« (Hrovatin 2012: 133).

opisani a građa bilježena na terenu publikovana, pa uz stručne filologe lako se dolazi do literature koja je naučno temeljno korisna.

Naučne pojedinosti su, istina, dostupne u literaturi, a dijalektolozima i stručnjacima za savremene štokavske jezike uglavnom su poznate, ali se, da i to istaknemo, previše izvannaučne motivacije unosilo u raspravu o statusu i identitetu crnogorskoga jezika, toliko da se u kontinuitetu taj jezik i njegovi proučavaoci nastoje kompromitovati a najšira javnost ubijediti da je to – »neznavena lingvistika«, »avetluk« lingvistički itd. (Petrović 2011). Bitna se prepreka s aspekta sudbine imena i identiteta crnogorskoga jezika i crnogorskih govora nalazi u tome što neki istraživači u ovome pogledu zanemaruju stvarno stanje opisano u montenegrističkoj literaturi.⁸ Iz nepoznavanja filološke literature mnogim je aktivistima, političarima, prosvjetnim radnicima godinama i decenijama uspijevalo kod govornika crnogorskoga jezika takozvanim terorom standardnoga jezika i stigmatizovanjem crnogorskih jezičkih oblika kao »neknjiževnih«, »manje vrijednih« usaditi otpor prema opštercnogorskim jezičkim osobinama. Ide to do tih granica da te opštercnogorske jezičke pojedinosti doslovno najveća većina govornih predstavnika spontano i svakodnevno u svim prilikama koristi, ali otpor prema njima nastaje kad ih treba atribuirati kao crnogorske ili koristiti u službenim prilikama. Utisak je autora ovih redova da dio kadra u sistemu crnogorskih institucija koji bi trebalo da brine o sprovođenju zakonske procedure, afirmiciji crnogorskih govora kao nematerijalnoga kulturnog dobra, potpomaže pisanje projekata na te teme i sl. – i dalje je više-manje pod uticajem pseudolingvističkih predrasuda o crnogorskome jeziku.

Članom 17 (Zakon 2010) definiše⁹ se nematerijalno kulturno dobro: »(1) Nematerijalno kulturno dobro je ljudsko umijeće, izražaj, vještina ili izvođenje,

8 Postoji bogata istorija polemika o raznim pitanjima crnogorskoga jezika u registru radova (*Crnogorski jezik* 2021). U novije vrijeme tim se tendencijama pridružila i kampanja protiv standardnoga crnogorskoga jezika koncipirana kao borba protiv navodnog crnogorskog nacionalizma plasirana inostranim istraživačima. Centralno mjesto te kampanje čini manipulacija o tome da su crnogorski standardolozi izjednačili normu i crnogorske govore. Ilustracija spomenute kampanje i stavova jeste knjiga Glušica 2020. Takav se aktivizam u nauci tek kod neobaviještenih istraživača prihvata kao utemeljen, iako je nedvosmisleno ustanovljeno da ništa od onoga što se ističe kao sporno a što se standardološkom literaturom propisuje kao crnogorska jezička norma – nije produkt kabinetskih konstrukcija već isključivo opštercnogorska jezička činjenica naše prošlosti ali i savremenih govornika. Po svojim je temeljnim principima, da to i istaknemo, crnogorska jezička norma zasnovana integrativno i demokratski.

9 Kod nekih je naučnika i u literaturi katkad postojala dilema može li se precizno odrediti koje dobro spada u materijalnu a što u nematerijalnu kulturnu baštinu, ponajviše zbog očiglednoga sinkretizma i brojnih zajedničkih elemenata. Jedno od mišljenja u tome pravcu je i ovo: »Kulturna je baština uvijek vezana uz materijalnost i one se zapravo ne mogu razdvojiti. Tako se, primjerice, društveni običaji artikuliraju pomoću određenih instrumenata ili na specifičnim mjestima. Čak i jezik ima svoju vlastitu materijalnost u obliku govora i znakova, a njegova smislenost proizlazi iz međusobnih odnosa govornika te njihova odnosa prema stvarnom svijetu« (Jeff Malpas, *Cultural Heritage in the Age of New Media*, u: *New Heritage: New Media and Cultural Heritage*, ur. Y. E. Kalay – T. Kvan – J. Affleck, London: Routledge, 2008, 13–26, citirano prema Šojat-Bikić 2011: 103–128).

kao i predmet, rukotvorina, instrument ili prostor koji je sa tim povezan, koje zajednice, grupe i, u pojedinim slučajevima, pojedinci prepoznaju kao dio svoje kulturne baštine» (Zakon 2010).

Dalje se u istome članu precizira što spada u nematerijalna kulturna dobra, a to su:

- 1) jezik, govor, usmeno predanje, usmena književnost ili drugi usmeni izraz;
- 2) izvođačka umjetnost;
- 3) običaj, obred i svečanost;
- 4) znanje ili vještina vezana za prirodu i svemir;
- 5) kulturno i znamenito mjesto;
- 6) tradicionalni zanat i vještina (Zakon 2010: član 17).

Jasno je iz citirane definicije nematerijalnoga kulturnog dobra te preciziranja što crnogorski zakon ubraja u nematerijalna kulturna dobra da crnogorski govori, kao i svi sadržaji tradicijske kulture i folklora ostvareni na nekome od jezičkih idioma crnogorskoga jezika pripadaju nematerijalnome kulturnom dobru. Obično se u prvome redu pomisli na one naše govore koji su u nauci određivani kao arhaičniji govori ili starostokavski govori, ali je nesumnjivo izuzetan potencijal i ostalih naših govora i, razumije se, da ovđe i na njih mislimo, osobito što ponajviše ti govori nestaju u vrlo izraženoj migraciji stanovništva (crnogorska plemena i plemenske oblasti: Piva, Drobnjak, Uskoci, Banjani, Grahovo, Rovca, Morača...).

Da bismo uopšte govorili o zaštiti nematerijalne kulturne baštine i dobara koji joj pripadaju, potrebno je takav njihov status potvrditi na temelju nekih kriterijuma. I ovo je pitanje (Zakon 2010), tačnije članom 24, precizirano postavljanjem kriterijuma:

- 1) autentičnost i integritet;
- 2) stepen očuvanosti;
- 3) jedinstvenost i rijetkost u okviru svoje vrste;
- 4) istorijski, umjetnički, naučni, arheološki, arhitektonski, antropološki, tehnički ili drugi društveni značaj (Zakon 2010: član 24).

Autentičnost, integritet i očuvanost crnogorskih govora u njihovome vjerodostojnom liku vrlo je aktuelno pitanje. Na ugroženost pojedinih naših govora ukazivano je odavno, što kroz lingvističku literaturu što u javnim predavanjima filologa. Crnogorski dijalektolog Adnan Čirgić na više je mjesta ukazivao na neophodnost djelovanja i neoprostivo kašnjenje u bilježenju dijalekatske građe zbog čega ona nestaje ili se urbanizacijom i drugim procesima savremenoga života radikalno mijenja njezina autentičnost i integritet. Povodom golemoga rada Milana Rešetara kojim je zahvaćen cio štokavski prostor te konkretno onih pojedinosti s

crnogorskih terena, Čirgić kaže: »mnoge osobine koje je on opisao ili objasnio danas usljed ubrzanoga procesa urbanizacije sve više nestaju ili su već u potpunosti iščezle. No njegovo precizno lociranje pojedinih pojava danas nam (uz pomoć literature koja je nastala poslije Rešetara) može pomoći da ocrtamo precizne izoglose pojedinih jezičkih pojava u Crnoj Gori« (Čirgić 2020: 100). Komentarišući zapažanje Draga Ćupića da je pred lingvistima još dosta posla na bilježenju leksike nekih govora jugoistočnoga crnogorskog terena, Adnan Čirgić ističe i ovo:

O nekima od navedenih govora objavljene su u novije vrijeme ili dijalektološke ili leksikografske studije, no sigurno je da bi makar po unaprijed sastavljenome upitniku valjalo ispitati neke oblasti o kojima imamo samo šturu ili nesigurne podatke. Nažalost, za dobar dio toga posla uveliko se zakasnilo. Kad je u pitanju Primorje, takav bi posao dao prilično labave rezultate jer je proces urbanizacije onđe gotovo u potpunosti završen, mada bi teško uopšte danas bilo naći kraj u Crnoj Gori u kojemu se mogu naći apsolutno relevantni govorni predstavnici (Čirgić 2020: 372–373).

Slična zapažanja nalazimo kod toga dijalektologa i kad je riječ o govoru Rovaca ili nekih drugih područja, a već u predgovoru, u prvim redovima svoje *Dijalektologije* (Čirgić 2017: 7–11) on kaže: »Neki su govori danas gotovo ugašeni (poput uskočkoga), neki su promijenili svoja znatna obilježja stvarajući još uvijek uglavnom nezavršeni amalgam s govorom došljaka (poput podgoričkoga), neki su se raširili prema teritoriji na kojoj ih izvorno nije bilo (poput vasojevičkoga u Bjelopavličima) i tako dalje« (Čirgić 2017: 10).

No i onđe će je u pogledu autentične građe jasna situacija, opet da spomenemo, okončanje procesa zaštite nekoga od crnogorskih govora nemoguće je ako se svi koji smo na to upućeni dosljedno ne odnosimo prema literaturi. Izuzetno su česti propusti autora pri posezanju za literaturom iz oblasti koje nijesu njihove primarne, pa se tako dogodi da autori, selektivno koristeći literaturu ili ne provjeravajući tvrdnje autora iz drugih struka, napišu radove koji djelimično ili čak u cjelosti nijesu upotrebljivi. Ilustrujući rečeno spominjemo primjer istraživača Miloša Rašića i njegov članak (Rašić 2021). Rečeni Rašićev rad nadilazi kompetencije autora ovoga teksta da bismo ga u cjelini komentarisali, to nam i nije namjera, razumije se, no onome dijelu njegova članka u kojemu se govori o crnogorskome jeziku nedvosmisleno se može prigovoriti da je zasnovan na nepouzdanjoj literaturi, štoviše na netačnim pojedinostima o savremenome stanju crnogorskoga jezika koje Rašić daje idući za člancima Rajke Glušice.¹⁰ Primarni nam je cilj pri navođenju ove pojedinosti činjenica da autori koji pišu o lokalnim

¹⁰ Riječ je o u montenegristici poznatim stavovima te autorke o crnogorskome jeziku kao nacionalističkome konceptu. Autorka se, evidentno je, ne osvrće na argumentaciju kojom su osporene njene teze iz toga višegodišnjeg aktivizma protiv crnogorskoga jezika, međutim nejasno je što se autor Rašić vezao za Glušičin tekst kao jedini izvor informacija o crnogorskome jeziku. Vidi u njegovome članku i fusnotu 13 (Rašić 2021: 184–185).

tradicijama i njihovome autohtonome liku, identitetu i očuvanosti, moraju mnogo više pažnje posvećivati literaturi na kojoj temelje zaključke. Korak dalje bi predstavljale komisije ili recenzentska tijela koje ocjenjuju elaborate i argumentaciju u prilog zapisu i opisu nekoga govora ili same lokalne tradicije koja se namjerava zaštititi – nedopustivo je da se njihov rad odvija bez prisustva ili makar izjašnjenja pouzdanoga poznavaoa crnogorske dijalektologije.

Bosanskohercegovački dijalektolog Asim Peco problem nestajanja pojedinih govora i njihovog autentičnog dijalekatskog lika načelno je ovako opisao:

Dijalekti gube bitku sa standardom. Krug njihove upotrebe se sužava, broj njihovih značajki se smanjuje. (...) I upravo zbog toga mi bismo morali biti vredniji u prikupljanju dijalekatske građe, u pohranjivanju onoga što je još živo. Jer, da to i kažem, dijalekatske osobine koje će karakterisati pojedine naše dijalekte i govore u budućnosti neće imati istu istorijsku vrednost kao i one koje mi još slušamo svuda oko nas. Ako sačuvamo od zaborava te osobine, one će korisno poslužiti budućim proučavaocima našega jezika i umesto da se služe samo pisanom rečju, mi im možemo omogućiti i slušanje te reči. To je ono što nama nedostaje kada proučavamo istorijski razvoj našega jezika u prethodnim vekovima. Generacije koje slede za nama, dakle, mogle bi tu biti u povoljnijoj situaciji. Na nama je da im osiguramo ono što je tu pred nama (Peco 1985: 79).

Budući da smo radi bilježenja onomastičke i druge dijalekatske građe često na različitim terenima i u kontaktu s govornim predstavnicima jugoistočnih i ševerozapadnih crnogorskih govora (Vujović 2013; 2016; 2019; 2020; 2022a; 2022b), možemo posvjedočiti da su mnoge crte lokalnih govora našega jezika već znatne izmjene pretrpjele, a neke evidentirane u starijoj literaturi i izgubljene čak. Isto se događa s crnogorskom leksikom različitoga tipa: mnogi stari zanati izumiru ili su već nestali, pa tako i sva leksika koja ih je pratila; mnogi običaji i vjerovanja odavno su nestali;¹¹ način bavljenja poljoprivredom tako će izmijenio, pa je odlaskom starih alatki iz upotreba s njima zaboravljena i leksika; socijalna slika naših naseljenih mjesta, ponajprije seoskih sredina, temeljno je izmijenjena, što je bogate fondove terminologije kuće i pokućstva iz aktivnoga leksičkog fonda pomjerilo na periferiju; istu sudbinu imala je kulinarska leksika, stočarska leksika i tako

11 Pripremajući monografiju o natprirodnim bićima i vjerovanjima u vezi s njima kod nas (Čirgić 2018) autor te monografije upoznao se s relevantnim fondom etnografske, putopisne, memoarske i slične literature. Ta je znanja povezoao s iskustvima aktivnoga dijalektologa koji je često na terenu i sluša priče mještana, pa je gradeći strukturu u prvi put kod nas zaokružen sistem znanja iz tih disciplina na jednome mjesto u knjizi rekao i ovo: »Terenski je rad za ovu problematiku gotovo jalov u potpunosti – jedno zbog toga što izvornih informatora na terenu gotovo da i nema, drugo zbog toga što je novi način života odagnao stara vjerovanja, naročito potonjih decenija. Nažalost, taj novi način života nerijetko je donio nekakvu novu religioznost, a ne civilizacijski napredak. Tako bi za današnjega čovjeka bilo nezamislivo pranje vampirovih kostiju vinom jer današnji čovjek ne samo da ne vjeruje u vampire nego bi s izvjesnim gnušanjem primio informaciju o takvu činu. No kad taj običaj primjenjuje najviše svešteno lice nad kostima nadenim u crkvi ili oko nje, a prilikom njihove ‘obnove’, izgleda da toga gnušanja nema, što bi se moglo suditi po popularnosti toga duhovnika u Crnoj Gori« (Čirgić 2018: 7–8).

redom. Među uočljivije primjere ovoga tipa ubrajamo i crnogorske toponime,¹² pa neke ilustrativnije primjere navodimo. Toponim dat u liku *Dražin vrt* ne odgovara sistemu našega jezika, dok se njegov izvorni oblik *Dražev vrt* može pronaći i kod Vuka Karadžića, kao i u raspravama Vasa Tomanovića, a na oba je ukazano u spomenutoj Čirgićevoj knjizi portreta autora koji su se bavili crnogorskim govorima.¹³ Posvjedočena je u literaturi, medijima i raznim internetskim izvorima netipična promjena toponima Velika i Murina.¹⁴

- 12 Vukić Pulević, najpoznatiji savremeni crnogorski biolog i botaničar, bavio se pitanjima crnogorske onomastike, konkretno njezinim fitotoponimskim slojem. Mnoga je netačna tumačenja u dijalekatskim rječnicima Vukić Pulević otklonio, mnoge je osvrte na onomastičke monografije dao i u njima ukazao na netačne identifikacije fitotoponima, pa o svim tim Pulevićevim istraživačkim i drugim studijama u kojima se bavi radovima spomenutih lingvista vidi: Pulević 2012. Nesnalazjenje lingvista u botaničkoj literaturi razvidno je iz spomenute knjige, a uglavnom su sva ogrešenja lingvista imala isti korijen: lingvisti su posezali za uticajnom knjigom Dragutina Simonovića (1959) ne znajući da je ona metodološki neadekvatno temeljena, pa su u nepoznavanju preciznoga rasprostriranja biljne vrste iz spomenutoga rječnika preuzimali latinske nazive. Kako je Pulević opisao postupak izrade Simonovićevoeg rječnika te na osnovu njega kasnije nastale nepreciznosti kod lingvista koji su se bavili crnogorskom dijalektologijom i onomastikom – vidimo se iz ovoga: »Kao osnovni kriterijum za sistematizaciju i klasifikaciju narodnih naziva biljaka Simonoviću služi pojam ‘stepen upotrebe’ i mjerilo ‘rasprostranjenja imena’. U tome se krije opasna zamka, jer stoje realne mogućnosti da jedna biljka može biti rijetka u sredini (republici) koja ima veliku površinu, a veoma česta i široko rasprostranjena u republici s malom teritorijom. [...] Rangiranjem imena biljaka na bazi njihove najveće rasprostranjenosti i ‘stepena upotrebe’, u Simonovićevoj obradi najrasprostranjenije ime je favorizovano, posebno sugerisano isticanjem masnim slogom kao standardno (književno), a svi ostali nazivi sugestivno se nameću kao dijalektizmi i provincijalizmi. [...] Na taj način se domaći nazivi biljaka i životinja arhaiziraju i asimiluju u ‘srpskohrvatski’ jezik, crnogorski fitonimi i zoonimi u toponimiji postaju ‘srpskohrvatski’, iako Crnogorci nijesu ni Srbi, niti pak Hrvati, pa ni ‘Srbohrvati’« (Pulević 2012: 59–60). Pulević u svojim radovima operiše terminom *invazivna leksika*, te obrazlaže kako takva leksika ulazi u leksički fond crnogorskoga jezika.
- 13 S više pažnje o tome imenu u Boki pisao je Adnan Čirgić, smještajući problem izmjene autentičnoga lika toga toponima u savremeni kontekst i nebrigu crnogorskoga društva o tome dijelu naše baštine. Pored ostaloga, Čirgić dodaje: »Na tabli kojom se pokraj puta označava naziv toga lokaliteta stoji nažalost pogrešno ime (*Dražin vrt*). Osim toga, iz pomenutoga Karadžićeva predgovora otkrivamo još jednu pogrešku našega vremena. Evo o čemu je riječ. Karadžić kaže: ‘Dalje idući uz otoku oko po sahata od Perasta nekoliko rastrkanijeh kuća zovu se Dražev vrt, u kojemu na samoj vodi ima stara zidina, za koju se pripovijeda da je bila kula Lima arambaše; a na drugoj strani prema Draževu vrtu za jednu kućerinu podno Markova vrta govori se da je bila kuća Baja Pivljanina’. Danas je ta Limova kula označena kao kula Baja Pivljanina« (Čirgić 2020: 33). Povodom istoga toponima Čirgić citira i Vasa Tomanovića: »Nije tačno da se na Mržepu nalaze zidine kule Baja Pivljanina. Tu se nalaze zidine harambaše Lima, pobratima Baja Pivljanina, a zidine kule Baja Pivljanina nalaze se na suprotnoj strani mora, kod Dražen rta. Vuk je ovde zamenio Baja i Lima, što je imalo za posledicu to da je netačno kazao i za Dražen vrt« (Čirgić 2020: 287).
- 14 »U novinskim tekstovima imenica Velika često se u lokativu ‘transformiše’ u oblike *Veliki* (u *Veliki*), ili *Velikoj* (u *Velikoj*). Međutim, standardno je samo u *Velici*. Kao što je ispravno reći *Murina* (a ne *Murino*), u lokativu u *Murini*, ili *Rožaje* (a ne *Rožaj*), a u lokativu u *Rožajama...*« (Jokić 2012: 15).

U crnogorskome jeziku prije Vuka Karadžića živio je samo oblik *Sinjavina* i tek je Karadžićevim bilježenjem u upotrebu ušao i ustalio se oblik *Sinjajevina*. Danas je u medijima i većini knjiga prisutan jedino lik *Sinjajevina*. Dijalektolog Milija Stanić zalagao se za standardizovanje oblika *Tušinja*, međutim, svjedoci smo da današnji govornici gotovo bez izuzetka koriste naziv *Tušina*. Takođe, sve češće se u pisanju griješi kad se navodi pivsko selo *Goransko*, pa je u štampi i nekim publikacijama preimenovano u *Goranjsko*. Sve manje govornika crnogorskoga jezika zna da je, u stvari, izvorni oblik ličnoga imena *Čekla* a ne *Tekla* (na primjer, nadomak Velestova je zaselak *Čeklin Do*) (Vujović 2014: 5).

Pri utvrđivanju autentičnosti i rada na zakonskoj zaštiti nekoga od naših govora možemo se, pored ostaloga, pouzdati u građu publikovanu u dijalekatskim rječnicima. Uz uslov da s terena donose tačno bilježene primjere, dobro je kroz prosvjetu i razne vidove kulturnumjetničkih programa razvijati ošćenje da dijalekatski rječnici nijesu tek obična zbirka riječi iz crnogorskih govora, već, u prvome redu, svjedočanstvo jezičkih i kulturoloških procesa iz dalje i davne naše prošlosti.¹⁵

Kako se iz rečenoga da videti, nijedan segment zakonske zaštite crnogorskih govora, toponima ili bilo kakvih produkata naše tradicijske kulture naslonjenih na različite idiome crnogorskoga jezika ne može se realizovati bez konsultovanja filološke struke i pouzdane literature.

Crnogorski Zakon o zaštiti kulturnih dobara (Zakon 2010) u pogledu kategorizovanja razlikuje kulturno dobro od međunarodnoga značaja, kulturno dobro od nacionalnoga značaja i kulturno dobro od lokalnoga značaja. Autori su sadržaj

15 Kratko podsećamo na specifičnosti nekih rječnika što je objavio Fakultet za crnogorski jezik i književnost. Širina zahvata, metodologija i obim od slučaja do slučaja su različiti, ali je važno da su publikovani materijali u datom idiomu tačno zabilježeni. Za utvrđivanje autentičnosti govora dragocjen prilog, na primjer, nalazimo u fonozapisima uz *Rječnik rožajškoga govora* (Hadžić 2013). Veliku većinu tonskih zapisa čine materijali snimljeni 1971. godine, međutim, autor Ibrahim Hadžić njima je pridružio i nekoliko novijih što su nastali 2012. Ukupno je 30 priloga zabilježenih od 22 informatora, od kojih je najstariji rođen 1882. godine, a najmlađi 1947. (Hadžić 2013: 563–564). Autor *Rječnika paštrovškoga govora* (Skender 2019) u uvodnim napomenama kaže: »Današnji naraštaji sve jače privajaju nove izraze i imena za postojeće pojmove, pravdajući to obogaćivanjem jezika, što je pogrešno, jer jezik se obogaćuje novim pojmovima i imenima, a ne preimenovanjem postojećih imena i izraza, dakle zatiranjem istorije i gubljenjem identiteta« (Skender 2019: 8), a daje ilustracije radi jednu svakodnevnu govornu situaciju: »otac se obraća sinu: 'Mâli, pođi u kamaru, preko karñjege visi jaketûn, iz lijevoga špâga mi donesi takulñn.' (Mali, pođi u sobu, preko stolice visi sako, iz lijevoga džepa mi donesi novčanik). Ili: 'Kuma Kâte, kukâla ne, gore jeròplan, dolje karocân, a sve lubardâ!' (Kuma Kate, jao, gore avion, dolje kamion, a sve buçi!)« (Skender 2019: 7). *Njeguški rječnik* (Otašević 2012) donio je registar iz kojega čitamo što je sve činilo svijet toga plemena. Na jezik i leksiku Njeguša uticao je položaj i naslonjenosti na Kotor i Primorje i Cetinje, rano razvijena trgovina s okolnim centrima, poljoprivredna proizvodnja, arhitektura, hotelijerstvo itd. U predgovoru čitamo i ovo: »Razlike u govoru u pojedinim djelovima tzv. Stare Crne Gore ipak su takve da ljudi po govoru znaju ko je iz kojega kraja. Iako razlike nijesu toliko velike, mnogo je specifičnih riječi i izraza po kojima se međusobno razlikuju. (...) Psovski i 'sramotnih riječi' malo je bilo u njeguškome govoru. Kad se želi kome što u tome smislu reći, obično se kaže: *bestija, galiot, grdo, fastak, jado, paša noga*; ili: *bog te nagrdio, zmija te fištala, strelica te pogodila, pas ti se mesa napoteza, jad te ubio* i slično« (Otašević 2012: 16).

ovoga zakona kreirali sa sviješću o činjenici da uprkos reformisanim programima i udžbenicima za crnogorski jezik emancipatorski proces u tom domenu kod nas još nije okončan. To se, pored ostaloga, čita iz dobro razrađenih dužnosti na planu edukacije na koje se ovim zakonom pozivaju obrazovne ustanove, organi uprave i javne ustanove u čijoj je nadležnosti zaštita materijalnih dobara. Potreba edukativnih kampanja kao dobro zatemeljenoga procesa iza kojega će stati ne samo lingvisti i prosvjeta, nego i mediji i ustanove kulture u svim crnogorskim opštinama – neophodnost je zbog toga što nerijetko i u stavovima crnogorskih studenata u kojima se odnos jezičkoga standarda prema drugim idiomima crnogorskoga jezika posmatra kao odnos prestižnog idioma ili idioma kulture prema ruralnom ili obilježju neobrazovanosti koju vezuju uza sve nestandardne idiome, a u što smo se uvjerali iz višegodišnjeg rada na fakultetu. Slični stavovima studenata su i stavovi koji se često afirmišu u medijima, u skupštinskim izlaganjima ili nekom drugom vidu javnoga nastupa. Činjenica je da su takvi tradicionalistički pogledi preživjeli upravo zahvaljujući dijelu prosvjetnog kadra i nekim lingvistima koji i dalje slijede programsko nametanje ideologije standardnoga jezika te neodvojivo od usađivanja ošućaja inferiornosti svim govornicima crnogorskoga jezika zbog toga što su im jezik i leksika »pokrajinski«, »regionalni« itd., kako su obično govorili kreatori jezičke politike iz Beograda (Čirgić 2011: 171–202). Edukacija i popularizovanje naučnih pogleda na jezik naša je, dakle, nužnost kako bismo uspjeli afirmisati sve bogatstvo crnogorskih govora kao nematerijalne kulturne baštine.

Podređen rečenome cilju je i ovaj član zakona »Prezentacija i popularizacija kulturnih dobara« kojim se precizira:

- (1) Prezentacijom se obezbjeđuje dostupnost kulturnih dobara javnosti, radi zadovoljenja kulturnih, naučnih i edukativnih potreba i širenja saznanja o njihovim vrijednostima i značaju.
- (2) Prezentacija kulturnih dobara se obezbjeđuje, u skladu sa njihovom prirodom i namjenom: 1) izradom publikacija o kulturnim dobrima; 2) pristupom kulturnim dobrima na način koji omogućava samoobrazovanje, podsticanje međusobne tolerancije, učenje o drugim kulturama i ljudima i njihovoj raznovrsnosti; 3) razvojem kulturnog turizma (Zakon 2010: član 77).

3 ZAKLJUČAK

Zakonski okvir kojim se sistematično tretira crnogorska nematerijalna baština postavljen je još 2010. Sprovedenom analizom došli smo do zaključka da je u glavnim svojim djelovima taj zakon ponudio dobru osnovu za zaštitu crnogorskih govora kao nematerijalnog kulturnog dobra. U vezi s tim, no i kao neophodan uslov za posve uspješno realizovanje ovoga procesa, istaknuli smo ulogu filologa i montenegristike, discipline koja u jezikoslovnim i kulturološkim monografijama donosi korpus građe s pouzdanim opisom jezičkog identiteta i sociokulturnoga koda u kojemu se vjekovima i formirao taj jezik. Budući da je danas situacija posve jasna, filolozi se u

ovome slučaju nesumnjivo slažu da: »ne treba zaboraviti da nasljeđe bilo kog karaktera u znatnoj mjeri počiva na zajednicama, one su njegovo prirodno okruženje, te se jedino potpunim angažovanjem lokalne zajednice, i u saradnji sa institucijama, može postići adekvatan okvir za dugoročno očuvanje. U suprotnom, svi institucionalni naponi usloviće razdvajanje elementa ili dobra od njegove prirodne okoline, te gubljenje većine ili svih njegovih funkcija, a time i njegove suštine« (Nikolić 2019: 53). Kako se da zapaziti, popularizacija nematerijalne baštine, ne samo u crnogorskom primjeru nego inače u svijetu, počiva na raznovrsnosti programa, uključivanju brojnih državnih i lokalnih ustanova i škole i izvanškolskih aktivnosti sa zajednicama u kojima škole rade, krećući se od naučnih, kulturno-zabavnih do turističkih, pri čemu, svim tim sadržajima vrijedi podsticati i one temeljne crte crnogorskih govora po kojima su oni neodvojivi od crnogorskoga identiteta u cjelini. S tom je nesumnjivom identitetskom komponentom i sociolingvističkom prepoznatljivošću crnogorskih govora računao i jezikoslovac Dalibor Brozović kad je svojevremeno konstatovao: »Postoji neka neulovljiva impresionistička linija koja nam pomaže da čim otvori usta, odmah prepoznamo Crnogorca i razlikujemo ga od svih drugih, pa i Crnogorca novoštokavca od drugih novoštokavaca« (Brozović 1984: 60).

LITERATURA

- Brkljačić 2020** = Marko Brkljačić, Nematerijalna kulturna baština u natječajima na području Zadarske županije, *Etnologica Dalmatica* 27, Split: Etnografski muzej, 2020, 103–158.
- Brozović 1984** = Dalibor Brozović, *Crnogorski govori* 12, Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 1984.
- Krivokapić – Drašković 2021** = Petar Krivokapić – Nada Drašković, *Crnogorski jezik 1768-2020: bibliografija*, Cetinje – Podgorica: Fakultet za crnogorski jezik i književnost – JU Biblioteka »Radosav Ljumović«, 2021.
- Čirgić 2011** = Adnan Čirgić, Jezička politika u Crnoj Gori od Njegoša do naših dana, *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost – Matica crnogorska, 2011, 171–202.
- Čirgić 2017** = Adnan Čirgić, *Dijalektologija crnogorskoga jezika*, Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, 2017.
- Čirgić 2018** = Adnan Čirgić, *Natprirodna bića u tradicijskoj kulturi Crnogoraca*, Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, 2018.
- Čirgić 2020** = Adnan Čirgić, *Dijalektolozi i crnogorski jezik*, Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, 2020.
- Glušica 2020** = Rajka Glušica, *Crnogorski jezik i nacionalizam*, Beograd: Biblioteka XX vek, 2020 (Biblioteka XX vek 243).
- Hadžić 2013** = Ibrahim Hadžić, *Rječnik rožajskoga govora*, Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, 2013.
- Hrovatin 2012** = Mirela Hrovatin, Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 36, Zagreb: Ministarstvo kulture, 2012, 125–135.
- IN4S** = <https://www.in4s.net/za-zaobici-mljekara-nika-promovise-cirgilicu/>.
- Jokić 2012** = Branko Jokić, *Rječnik veličkoga govora*, Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, 2012.

- Jovanović 2005** = Miodrag Jovanović, *Govor Paštrovića*, Podgorica: Univerzitet Crne Gore, 2005.
- Nikolić 2019** = Milica Nikolić, Koncept zaštite nasljeđa i ostale (teorijske) apstrakcije, *Nematerijalna kulturna baština Paštrovića*, Petrovac na Moru: Društvo za kulturni razvoj Baui – Budva: JU Muzeji i galerije Budve – Beograd: Etnografski institut SANU, 2019, 47–54.
- Otašević 2012** = Dušan Otašević, *Njeguški rječnik*, Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, 2012.
- Peco 1985** = Asim Peco, *Stazama našega jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1985.
- Petrović 1966** = Dragoljub Petrović, Mikrotoponomastika Nikšićkog polja, *Prilozi proučavanju jezika* (Novi Sad) 2 (1966), 123–144.
- Petrović 2011** = Dragoljub Petrović, *Zlovremenik*, Podgorica: Književna zajednica Srpskog narodnog vijeća, 2011.
- Pulević 2012** = Vukić Pulević, *Crnogorske onomastičke studije*, Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012.
- Rašić 2021** = Miloš Rašić, Potraga za identitetom: antropološko tumačenje angažovanog istraživanja u Paštrovićima i upotreba koncepta nematerijalnog kulturnog nasljeđa u identitetsko-političke svrhe, *Etnoantropološki problemi* (Beograd), nova serija 16.1 (2021), 179–207.
- Simonović 1959** = Dragutin Simonović, *Botanički rečnik: imena biljaka*, Beograd: Srpska akademija nauka, 1959 (Posebna izdanja 318 – Institut za srpskohrvatski jezik 3).
- Skender 2019** = Miloš Skender, *Rječnik paštrovskoga govora*, Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, 2019.
- Šojat-Bikić 2011** = Maja Šojat-Bikić, Hrvatska tradicijska baština online: stanje i mogućnosti, *Etnološka istraživanja* (Zagreb) 16 (2011), 103–128.
- Šošić 2014** = Trpimir M. Šošić, Pojam kulturne baštine – međunarodno pravni pogled, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 51.4 (2014), 833–860.
- Vujović 2013** = Novica Vujović, Mikrotoponimija Barjamovice, Velestova i Markovine, *Folia Linguistica et Literaria: časopis za jezik i književnost* (Nikšić) 7 (2013), 175–189.
- Vujović 2014** = Novica Vujović, Prilog crnogorskoj onomastičkoj bibliografiji, *Lingua Montenegrina* (Cetinje) 14 (2014), 3–24.
- Vujović 2016** = Novica Vujović, Apelativi u crnogorskoj toponimiji, *Matica* (Podgorica) 65 (2016), 199–214.
- Vujović 2019** = Novica Vujović, Toponimi sela Vuči Do, *Lingua Montenegrina* (Cetinje) 23 (2019), 356–366.
- Vujović 2020** = Novica Vujović, *Onomastika Barjamovice, Velestova i Markovine*, Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, 2020.
- Vujović 2022a** = Novica Vujović, Kolašinsko Lipovo u svijetlu toponima, *Matica* (Podgorica) 91 (2022), 383–394.
- Vujović 2022b** = Novica Vujović, Toponimi kolašinskoga sela Lugovi, *Lingua Montenegrina* (Cetinje) 30 (2022), 537–540.
- Zakon 2010** = *Zakon o zaštiti kulturnih dobara*, <http://www.ckacg.me/materijal/Zakon%20o%20za%20C5%A1titi%20kulturnih%20dobara%20Crne%20Gore.pdf>.

POVZETEK

Pravna podlaga in filološka argumentacija za zaščito črnogorskih narečij

Dolga tradicija proučevanja, ki se je začelo sredi 19. stoletja, je omogočila, da je v sodobni montegrenistiki na voljo bogata literatura s področja črnogorske dialektologije. Vanjo spada tudi *Dialektologija črnogorskega jezika* izpod peresa jezikoslovca Adnana Čirgića, ki jo odlikujejo na zanesljivi rezultati in ustrezna kontekstualizacija. Poleg znanstvenih dosežkov v dialektologiji pa se v Črni gori niso spodbujali emancipatorni procesi v kul-

turni in jezikovni politiki, zato nobeno narečje črnogorskega jezika še vedno ni z zakonom zaščiten kot nesnovna kulturna dediščina.

Ta zakon je v svojih glavnih členih ponudil dobro osnovo za opredelitev, ugotavljanje identitete, oceno trenutnega stanja in ohranjenosti, opredelil je pristojnosti v smislu upravljanja, kot tudi zaščito črnogorskih jezikov kot nesnovne kulturne dediščine. Mikronarečne strukture pričajo o jezikovnih, sociolingvističnih, etnolingvističnih, kulturnih in drugih vrednotah, ki jih razbiramo iz jezikovnih vsebin, zapisanih v narečni podobi danega območja. Uspešno uresničevanje tega procesa vidimo v dobro zasnovanih vzgojno-izobraževalnih strategijah in programih, ki afirmirajo narečno jezikovno podobo na ravni državnih in lokalnih institucij, šol in občolskih dejavnosti z lokalnimi skupnostmi, v katerih šole delujejo, od kulturnih in zabavnih do obrti in turizma. Po drugi strani so pogoj za začetek omenjenih dejavnosti verodostojno zapisane jezikovne vsebine, v katerih je bil realiziran neki produkt lokalne tradicije. Priča smo bili, da je bilo skozi čas pogosto mogoče najti publikacije, v katerih so bralcem predstavljene najrazličnejše oblike tradicionalne kulture, krajše ali daljše oblike črnogorske ustne ustvarjalnosti itd. v nepristni narečni podobi. Skozi več primerov v tem prispevku, pa tudi na drugih mestih v zvezi s to temo, smo ugotovili, da je nujno, da mora biti pristop k pravni zaščiti črnogorskih narečij multidisciplinaren, pri čemer bodo imeli pomembno vlogo jezikoslovci, kot tudi izobraževanje, mediji, kulturne ustanove v vseh črnogorskih občinah in drugi.

SUMMARY

Legal basis and philological argumentation for the protection of Montenegrin dialects

A long tradition of study since the middle of the 19th century has led to the fact that there is a rich literature on Montenegrin dialectology in modern Montenegrin studies. Among them, the *Dialektologija črnogorskega jezika* (Dialectology of the Montenegrin Language) was written by the linguist Adnan Čirgić which is distinguished by reliable results and adequate contextualization. Along with the scientific achievements in dialectology, however, emancipatory processes in cultural and language policy were not encouraged in the country, so no Montenegrin dialect has been protected by law as an intangible cultural asset.

The UNESCO Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage was adopted in 2003, and it was soon ratified by Montenegro, so that the Law on the Protection of Cultural Property was adopted by the Parliament of Montenegro on July 27, 2010. According to all the details of that law, it is clear that Montenegrin languages, as well as all contents of traditional culture, folklore, etc. realized in one of the linguistic idioms of the Montenegrin language belong to the intangible cultural heritage. In its main parts, that law offered a good basis for defining, determining identity, assessing the current state and preservation, jurisdiction in terms of management, as well as - protection of Montenegrin languages as an intangible cultural asset. Microdialectal structures testify to linguistic, sociolinguistic, ethnolinguistic, cultural and other values that we can read from the linguistic content recorded in the dialect character of the given area. We see the successful implementation of this process in well-designed educational strategies and programs that affirm the dialectal language character at the level of state and local institutions, schools and extracurricular activities with the local communities in which the schools work, from cultural and entertainment, crafts to tourism. On the other hand, as a condition for starting said activities, authentically recorded language content in which some kind of product of local tradition was realized. We have witnessed that over time one could often come across publications in which the most diverse forms of traditional culture, shorter or longer forms of Montenegrin oral creativity, etc. they are given to the readers in an inauthentic dialectal character. Through several examples in this paper, as well as in other places

regarding this topic, we have concluded that it is necessary that the approach to the legal protection of Montenegrin languages should be multidisciplinary, and in it linguists will have an important role, as well as education, media, cultural institutions in all Montenegrin municipalities and others.